

El Plat del Pobre Vergonyant (1)

L'1 de gener d'aquest any l'activista romanès Lagarder Danciu del moviment @SenseSostreBCN denunciava a twitter la crítica situació en la que es trobava Enric Pons de 85 anys i antic treballador de l'Editorial Bruguera. Una empresa especuladora sense escrúpols havia comprat l'edifici on vivia i li havia anat apujant el lloguer fins a 541 €. Comptant amb una pensió de 618 €, estava apunt de ser desnonat.

Just al costat, el mes de novembre de 2018 es va "okupar" una casa que portava 10 anys buida, per muntar-hi un alberg per a persones sense llar que haguessin quedat al marge dels serveis socials, la Casa de Cádiz. Allà li van proporcionar suport, aliments i ajut. Gràcies al tuit de Lagarder, una persona anònima va fer una generosa donació per evitar el dramàtic desnonament. Malauradament fa un parell de setmanes Enric Pons va morir però en agraïment, va voler deixar part dels diners rebuts a la Casa de Cádiz per a que poguessin continuar realitzant la seva valuosa tasca.

El senyor Enric Pons. Foto de Lagarder Danciu

És evident que les institucions locals, autonòmiques i estatals no estan a l'alçada ni han trobat la manera de resoldre la pobresa, en tot el seu ampli espectre. Però, què és la pobresa? Qui és pobre? Qui es considera pobre? Qui no es considera prou pobre i té vergonya d'anar a les institucions a demanar caritat per escalfar-se, per vestir-se o simplement per menjar? Aquest és el cas dels pobres vergonyants, i malauradament no és un problema nou.

A la basílica de Santa Maria del Pi, des del segle XIII, els feligresos van haver d'inventar-se noves formes de beneficència davant les noves necessitats i els nous tipus de pobresa que van anar sorgint en una època de grans canvis.

Després de tants segles, el Plat del Pobre segueix ajudant discretament als feligresos que per una desgràcia o per un temps determinat necessiten ajut. Alguns superen la seva mala situació i com Enric Pons, si poden, deixen almoïna o llegats al Plat en agraïment. D'altres que han estat més afortunats i no han necessitat aquest ajut però coneixen la tasca que es realitza, ajuden amb el que poden o fan deixes testamentàries.

Properament aniré explicant com, de quina manera, com va sorgir, com funcionava, com es finançava, com es distribuïa l'ajut i com s'ha anat adaptant el Plat del pobre vergonyant de l'església del Pi, una institució que va néixer al segle XIII i que perdura al segle XXI.

El Plat del Pobre Vergonyant (2)

Per entendre les causes que van portar a fundar el Plat del pobre vergonyant, és important conèixer el context històric i comprendre la mentalitat de la població barcelonina de l'època, així com saber quin era el concepte que es tenia de la pobresa.

L'Edat Mitjana va ser un llarg període de grans canvis. Al segle XI, anys consecutius de bones

collites comportaren un fort creixement demogràfic en el món rural. L'hereu es feia càrrec del mas i els demés familiars emigraven a la recerca de noves terres per conrear la Catalunya Vella o per repoblar la Catalunya Nova conquerida als sarraïns, aprofitant la concessió de cartes de poblament que concedien els comtes catalans. En aquestes noves terres, s'hi fundaven monestirs per mantenir les fronteres cristianes i anar consolidant la religió entre la població.

Molts petits senyors atemorien els pagesos que acceptaven el vassallatge a canvi de "protecció" fins que en els segles XII i XIII els senyors feudals (nobles i eclesiàstics) van anar assolint el domini de grans territoris limitant el poder comtal i aplicant justícia i fiscalitat sobre la pagesia del seu territori. Els camperols eren sotmesos a abusos indiscriminats i fugien a territori urbà així que trobaven la mínima ocasió.

El comerç va viure una època d'esplendor ja que les croades van permetre l'obertura cap a mercats orientals. Ciutats com Barcelona anirien adquirint importància degut al transport marítim pel Mediterrani, amb tot el que comportava en quant a llocs de treball, habitatges, proveïment d'aliments, centres religiosos, institucions, justícia, etc...

El desequilibri entre població i recursos del territori del segle XIV es veié afectat per l'aparició d'epidèmies cícliques de pesta negra, plagues de llagosta, terratrèmols i guerres que provocaven gran mortaldat, i que delmaren considerablement la població. A mesura que les zones rurals es buidaven calia fundar noves viles o ampliar les ciutats.

En el cas de Barcelona, a començaments del segle XI hi havia una població d'uns cinc-cents habitants i en el segle XIII ja vorejava els quaranta-mil. L'or que arribava regularment dels tributs musulmans va fer possible el creixement de Barcelona, primer al voltant del barri episcopal i del Palau Comtal, però aviat calgué construir cases fora muralles, prop d'alguna església o d'algun monestir. Aquest fou el cas de l'església de Santa Maria del Pi, el nucli a partir del qual es formà la Vilanova del Pi, amb un cementiri situat a l'actual plaça de Sant Josep Oriol. Els ordes militars rebien a través de donatius i deixes testamentàries finques rústiques i urbanes a canvi de procurar l'alliberament dels captius cristians que estaven en mans sarraïnes. En el segle XIII les autoritats municipals van haver d'estructurar urbanísticament la ciutat tenint en compte les noves necessitats socials i econòmiques. Però també calia adequar i organitzar les solucions a les necessitats sanitàries i assistencials que fins llavors havien estat a càrrec dels eclesiàstics.

El Plat del Pobre Vergonyant (3)

A l'Edat Mitjana, en una societat estructurada piramidalment, la major part de la societat era pobra i era fàcil caure en la marginació. El pobre de Crist ho era per causa d'una promesa o penitència. Emprenia una vida de retir, pelegrinatge o vida mendicant. I aquesta pobresa era admirada. Però el pobre de solemnitat no podia canviar la seva condició ja que ho era per naixement o per incapacitat i havia de captar per sobreviure.

El concepte de "pobre" va anar evolucionant al llarg del temps. Fins al segle X els ordes religiosos acollien pobres i pelegrins als afores de la ciutat. Des del segle XI al XIII, religiosos i frares mendicants promovien la caritat. Al pobre, que seria recompensat en morir, se li aconsellava l'acceptació de la seva condició de miserable. I el benefactor, de qualsevol classe social, tenia l'oportunitat de guanyar-se el perdó i la vida eterna adoctrinats a través de missatges amb la vida i miracles de sants i penitències econòmiques imposades en confessió. Les crisis econòmiques, l'augment del nombre de pobres i aparicions cícliques de pesta agreujaren la situació i tant eclesiàstics com laics crearen institucions benèfiques i hospitals. Es procurava dos tipus d'obra de caritat: l'espiritual i la de misericòrdia que consistia en visitar als malalts, alimentar als famolencs, vestir als que no tenien roba, acollir als pelegrins, redimir als captius i enterrar als difunts. Donacions i deixes testamentàries ajudaven a fer possible aquestes obres caritatives.

Però a partir del segle XIII les diferències socials es feren més evidents amb la constant arribada a les ciutats de pagesos i immigrants que desequilibrava l'oferta i la demanda de treball. L'indigent era més identificable però encara estava integrat en l'ordre social. En canvi, a partir del segle XIV, guerres, epidèmies, terratrèmols i plagues desembocaren en una greu crisi econòmica. Les obres de misericòrdia ja no eren suficient per a tant indigent. En l'imaginari col·lectiu, els pobres passaren a ser vistos com malalts, ganduls o delinqüents. Mal nodrits, bruts, pudents i incapacitats van començar a ser vistos com indignes i culpables de la seva situació.

Es començà a classificar els diferents tipus i classes de pobres intentant justificar els que mereixien ajut i els que no. A mesura que s'estenia aquesta visió de la pobresa, les classes treballadores o benestants van començar a tenir vergonya de demanar caritat, roba o menjar a les taules de monestirs i esglésies.

La figura del pobre vergonyant s'intentava amagar i qui podia, donava almoina als bacins o testava a favor dels plats dels pobres vergonyants, ja que

tothom era conscient que qualsevol persona podia arribar a ser un pobre vergonyant en algun moment de la seva vida, ja fos per la pèrdua dels instruments de treball, per viduïtat, per orfenesa, vellesa, manca monetària pel dot de les filles, pèrdua de vaixells per inclemències del temps...

El Plat del Pobre Vergonyant (4)

En els segles XII i XIII la dignitat la donava la manera de viure i això també comportava la manera de viure la precarietat. L'ajut es demanava i concedia de manera que qui el rebia, pogués viure de la mateixa manera com havia viscut fins llavors.

A finals del segle XIII laics de les set parròquies barcelonines (Santa Maria del Mar, Sant Just i Pastor, Santa Maria del Pi, Sant Pere de les Puel·les, Sant Jaume Apòstol, Sant Cugat del Rec i Sant Miquel) varen crear el Plat, Bací o Col·lecta dels pobres vergonyants per distingir els seus feligresos necessitats dels pobres de solemnitat i ràpidament gaudiren de força popularitat. Funcionaven de manera anònima, amb rigor, serietat i discreció. La nostra parròquia però, és la que millor ha conservat la documentació des de la seva fundació i una de les poques que segueix treballant per l'objectiu pel que fou creat.

El barri del Pi quedava separat en dues parts. Dins la primera muralla hi vivia gent més acomodada. A l'altra banda de la Rambla, s'estava formant el Raval amb població amb menys recursos. Però pràcticament veïns de totes dues bandes en algun moment o altre, havien hagut de recórrer a l'ajut del Plat.

Els llibres de comptes dels segles XIII al XV han estat estudiats pel Doctor en Història Salvador Claramunt. I per això sabem que el bací tenia tres tipus d'ingrés: rendes de censals, llegats testamentaris o algun donatiu puntual, i les almoines que els baciners recaptaven seguint les ordinacions fundacionals. Tots els ingressos s'anaven guardant en una caixa que es custodiava a la sagristia i en un bagul (actualment exposat al museu) es guardaven els quaderns on s'anaven apuntant detalladament els ingressos i despeses.

Tenint en compte que el préstec estava considerat un acte d'usura i estava prohibit, es va idear la fórmula dels censals, l'equivalent actual a una hipoteca. Aquest sistema era el que aportava més ingressos però els donatius i llegats testamentaris demostraven el costum piadós en gent de tota condició social.

S'anotava detalladament el nom del beneficiari, la causa per la qual necessitava ajuda i el carrer on vivia. La crisi econòmica del segle XV va fer augmentar les peticions d'ajudes per maridar donzelles sense dot, celebrar exèquies fúnebres o ajudar vídues que havien quedat en posició precària. Extraordinàriament, per Nadal i Sant Joan, es repartia farina i roba rebuda de llegats testamentaris.

El Plat del Pobre Vergonyant (5)

L'onze d'abril de 1380, Pere, Rei d'Aragó, València, Mallorca, Còrsega i Sardenya i Comte de Barcelona, Rosselló i Sardenya (Pere III el Cerimoniós) atorgà un reial privilegi als tres prohoms que pidolaven almoïna i després s'en-carregaven de repartir-la entre els pobres vergonyants de la parròquia de Santa Maria del Pi. Aquest privilegi implicava l'exempció d'haver d'anar a la guerra durant l'any que durava el càrrec. També de 1380 és el quadern del Bací més antic conservat a l'Arxiu del Pi.

En les ordinacions de 1413, s'especificava detalladament el funcionament del Plat del Pobre, confirmant el gran coneixement de la localització i l'entorn, els costums dels veïns i els horaris per aconseguir les millors almoïnes. Tanmateix, es feia palès l'alt grau de coneixement de les necessitats socials dels feligresos de la demarcació del Pi. Anualment, en la festa de febrer de Santa Maria, s'escollien tres administradors entre els prohoms pinencs. La recaptació la feien amb un bací d'argent. Un dels homes, recaptava en la missa dominical i en les festivitats del Pi. Un altre recaptava a l'església del Carme i als monestirs de Santa Anna i al dels Frares dels Sachs. I un tercer, recaptava a la plaça Nova i al Portal de Boqueria. Excepcionalment, tres voluntaris recaptaven el dijous i divendres Sant a l'església de Natzaret i als monestirs de Sant Pau del Camp i al dels Frares Predicadors del carrer de Montsió.

Acabada la recaptació es reunien a la sagristia, guardaven la col·lecta i comentaven entre ells la situació dels malalts o parteres que necessitaven ajut. Cada mes anotaven el que es rebia i el que es repartia, tant en metàl·lic com en espècie. Per Nadal, Carnestoltes i per Pasqua ajustaven els comptes fent memòria dels morabatins (antiga moneda), censals, rendes i donacions testamentàries.

Els ajuts es pagaven setmanalment. Hi havia persones a les qui es va ajudar de manera puntual, altres van haver de recórrer al Bací diverses vegades i altres, van ser socorreguts durant molts anys. La condició social de la persona necessitada era un aspecte que es tenia present. Al Raval, al juliol i agost, es registraven força ajuts per malaltia, tot i que no quedava especificat de quin tipus de malura es tractava. No obstant, es guardaven prou de donar ajuts a cap persona mendicant, que no treballés per peresa, o que fos jugador o viciós.

Resulta curiós el fet que en moltes deixes testamentàries fetes per dones es remarcava que les seves donacions havien d'anar exclusivament a maridar donzelles, a enterraments i a ajuts per a vídues. És de suposar que en alguna ocasió havien necessitat ajut o que eren conscients de la superior vulnerabilitat del seu gènere.

A mesura que la crisi del segle XV augmentava, el nombre de pobres vergonyants va anar creixent. En conseqüència, va créixer també la dificultat per retornar els censals que el bací havia prestat. Per contra, hi havia qui s'havia enriquit gràcies a la crisi i feia importants donacions, conscients que podien necessitar ajut en algun moment de la seva vida.

Reial Privilegi de Pere III

El Plat del Pobre Vergonyant (6 i darrer)

La bibliografia publicada del Bací del Pi versa sobre els segles XIV i XV. Però gràcies al sr. Josep Maria Coll, actual president del Bací, he pogut esbrinar com funciona, ja que al llarg dels segles, la institució s'ha hagut d'adequar a les diferents legislacions d'Ajuntament, Generalitat i Estat.

El Plat del Pobre Vergonyant és actualment una Fundació Canònica Autònoma, sota el protectorat del Bisbat de Barcelona; inscrita a la Conselleria de Justícia de la Generalitat de Catalunya; i registrada com Entitat Religiosa del Ministeri de Justícia de Madrid. Cada any, el Llibre Oficial d'Actes és segellat per la Generalitat i l'Arxiu del Pi en guarda una còpia. I els seus balanços són publicats en el butlletí "Ahir, Avui, Demà", seguint la Llei de transparència.

El seu propòsit, segueix sent el mateix: ajudar les famílies necessitades que en èpoques anteriors gaudien d'una millor posició social i econòmica, i que pertanyen a la feligresia de la Parròquia del Pi. La fundació està regida per un Patronat. El Rector és substituït per qui el substitueixi en el càrrec i la resta de Patrons es renoven cada cinc anys per cooptació amb el vot favorable dels membres de la Junta, que han de ser persones catòliques, practicants, feligreses del Pi i de conducta personal, professional i social modèlica.

Es finança mitjançant donacions, herències o llegats, així com també oblacions voluntàries lliurant l'almoïna en dues capelletes situades a l'interior de la basílica que amb molta diferència, són la font més important d'ingrés, com també algun donatiu anònim i alguna subscripció per transferència bancària en benefici exclusivament dels Pobres vergonyants.

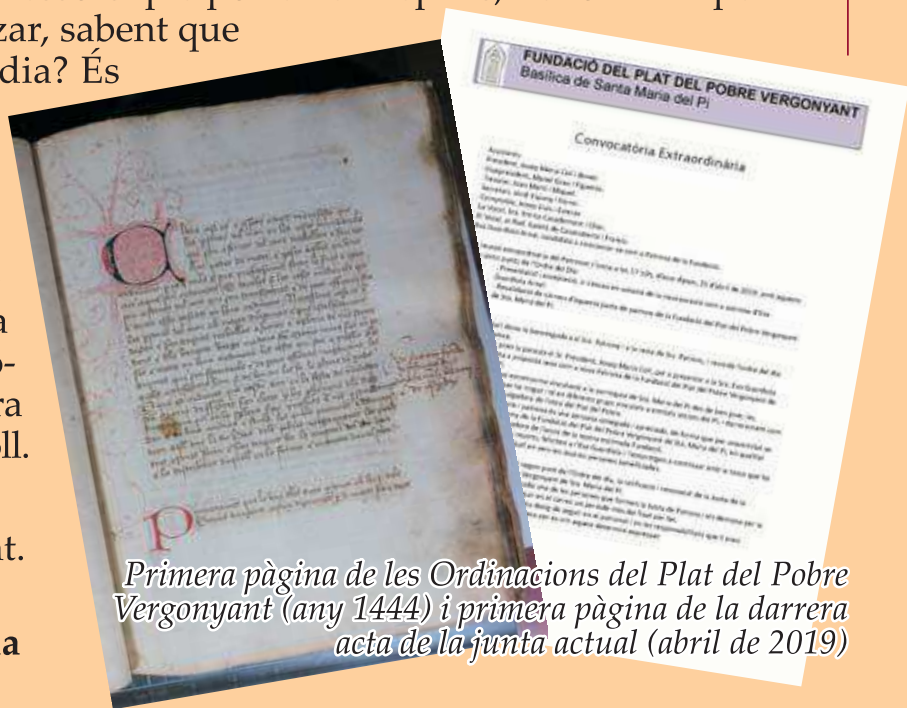
Les peticions d'ajut es reben normalment per part de feligresos o d'altres persones que coneixen l'Obra. Solen ser famílies de dos o tres persones d'edat avançada amb una pensió (sovint no contributiva) o alguna prestació de Benestar Social o que en algun cas, compten amb l'ajut d'algun familiar pròxim. Sempre entenent que no demanen caritat, per això són pobres vergonyants, se'ls ajuda mensualment via transferència bancària amb una paga extraordinària per Nadal. I es fa un seguiment discret dels casos via telefònica o visita personal.

És evident que la pobresa vergonyant no ha desaparegut encara que la coneguem amb d'altres noms. Qui no ha sentit a parlar de gent gran que pateix pobresa energètica o té dificultats per a menjar? O famílies que viuen gràcies a les pensions dels avis? O professors que porten entrepanes, llet o fruita per a alumnes que no porten esmorzar, sabent que potser és el seu únic àpat del dia? És per això que el Plat del Pobre Vergonyant segueix en actiu, de manera discreta i rigorosa.

Si voleu ajudar en la seva tasca podeu fer els vostres donatius en les capelletes que hi ha a l'interior de la basílica. I si podeu ajudar d'alguna altra manera us convido a parlar amb el sr. Coll. Ell us indicarà com fer-ho.

Moltes gràcies per endavant.

Eva Guardiola

Primera pàgina de les Ordinacions del Plat del Pobre Vergonyant (any 1444) i primera pàgina de la darrera acta de la junta actual (abril de 2019)